

IVANA ŠARIĆ ŽIC

PRIKAZ TRADICIJSKOG GRADITELJSTVA NA PODRUČJU KRIVOG PUTA

IVANA ŠARIĆ ŽIC
Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Rijeci
Užarska 26
HR 51000 Rijeka

UDK: 39:72](497.5 Krivi Put)
728.6(497.5 Krivi Put)
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2006-12-28

Autorica razmatra arhitekturu područja Krivog Puta definirajući ju kao jednostavnu i funkcionalnu, bez dekorativnih elemenata koji bi pridonijeli njezinoj dopadljivosti. Kao osnovne građevne materijale ističe kamen i drvo, kojima je čovjek u tom prostoru u najvećoj mjeri okružen. Potom definira karakteristike graditeljskog nasljeđa na području Krivog Puta i njegove okolice, razlikujući dva osnovna tipa prema principu korištenja prostora: prostor namijenjen zajedničkom obitavanju ljudi i stoke, te prostor namijenjen njihovu zasebnom obitavanju. Iz te tipologije proizlazi kako je stambeni prostor koji je koristio primorski Bunjevac površinom gotovo istovjetan prostoru namijenjenom stoci, što jasno upućuje na značaj koji je čovjek pridavao *blagu*.

Nadalje, rad prikazuje pojedine arhitektonske elemente koji se pojavljuju u tradicijskoj okućnici: *bajte* (ljetne kuhinje), *šterne* (vodospreme), *trapove* za spremanje zimnice... Zatim se razmatra stanje očuvanosti tradicijskog graditeljstva koje se, u pozitivnom smislu, značajno razlikuje u odnosu na priobalni prostor. Nadalje, kroz zaključno razmatranje, daju se smjernice i modaliteti zaštite, te upozorava na moguće posljedice nekontroliranih sanacija i rekonstrukcija. Predstavljanjem karakteristika tradicijske gradnje, nastoji se dati prilog poznavanju identiteta primorskih Bunjevaca i njihove etnogeneze.

Ključne riječi: tradicijsko graditeljstvo, Krivi Put

UVOD U TEMU

Nastanak i razvoj arhitekture uvjetuje čovjek, te tako ostvaruje trajnu interakciju između stambenog prostora i sebe kao korisnika istog.

Tradicijaska arhitektura produkt je kolektivnog znanja određene društvene skupine, uvjetovana u prvome redu načinom života, klimatskim i zemljopisnim

danostima. Neopterećena je umjetničkim htijenjima, modom i stilovima što ju čini gotovo vanvremenskom. Njezini graditelji nepoznati su nam, izgubljeni u društvenim i povijesnim mijenama. Niža razina "stručnosti" pučkih graditelja odražava se relativno velikom ujednačenosti oblikovanja, tipizacijom objekata, a i nesklonosti naglim promjenama.

Sl. 1. Šojatski Dolac u vizuri, rujna 2005., snimila Ivana Šarić Žic

Prema zemljopisnim uvjetima, četrdesetak sela i zaselaka na području Krivog Puta pripada području šumovitog krasa, oštih i dugih zima s mnogo snijega. Takav reljef ne omogućuje stvaranje većih ruralnih aglomeracija pa su zaseoci rahle strukture i uglavnom broje tek po nekoliko pojedinačnih gospodarstava. Zaselci su najčešće nazvani prema prezimenima pojedinih porodica (Pavići, Pavelići, Tomići...). Promatrajući ih u cjelini, ne možemo zamijetiti pravilnu, organiziranu i koordiniranu izgradnju građevina. Iako zaselci u vizuri djeluju kao da su razbacani bez nekog unutarnjeg reda, "pomnijom analizom uočava se promišljen smještaj svakog objekta obzirom na

mjesne okolnosti".¹ Izbor položaja pojedinog naselja nikada nije slučajan; on se vezuje uz putove, uz rubove obradivih površina, uz prisojne obronke, na područja zaklonjena od bure.

Obradenost teme

Utvrđivanjem zajedničkih karakteristika tradicijskog graditeljstva te uočavanjem eventualnih posebnosti u oblikovanju, namjerava se dati tipološka analiza tradicijske arhitekture Krivog Puta i okolnih zaselaka. Krećući se od uopćenih opisa arhitektonsko-građevinskih značajki preko konkretnih primjera, opisane pojave nastojalo se barem okvirno datirati kako bi se mogli naslutiti razvojni procesi. Tradicijski elementi koji se pojavljuju nisu uvijek jednake geneze jer su ovisili o čitavom nizu ekonomskih, socijalnih i društvenih čimbenika. U konačnici, svaka je stambeno-gospodarska jedinica imala individualan razvoj u odnosu na potrebe svog korisnika, stoga ova tema svakako zaslužuje daljnje ispitivanje.

Pregledom Arhive Konzervatorskog odjela u Rijeci² (fototeka, planoteka, lista Registra nepokretnih kulturnih dobara Republike Hrvatske) ustanovljeno je da za ovo područje ne postoji ranije izrađena dokumentacija, te da na tom prostoru nema zaštićenih ruralnih cjelina. Stoga se nastojalo običi većinu sela odnosno zaselaka koji pripadaju području Krivog Puta, kako bi se stekla što cjelovitija slika o zadanoj temi. Metodološki, rad se temelji na kombinaciji vlastitih opažanja te pojedinačnih razgovora s lokalnim stanovništvom.

Tema tradicijskog graditeljstva na području Krivog Puta, kao i na znatno širem geografskom prostoru, izuzetno je malo zastupljena u stručnoj literaturi. Prisutna je samo u uopćenim tipologijama gradnje na šumovitom krasu, bez uočavanja specifičnih pojava. Karakteristike te arhitekture nikada nisu sustavno analizirane, tek su mjestimice izneseni malobrojni podatci, uglavnom u kontekstu istraživanja drugih tema. Stoga je neophodno nastaviti sa sustavnom analizom pojedinih okućnica i unutar šireg geografskog prostora Velebita kako bi se uočile potencijalne posebnosti opisanog područja Krivog Puta.

U radu iz 2000. godine Milana Černelić, zaokupljena temom zadružnih obitelji, donosi i vrlo opsežan zapis o izgledu dviju konkretnih kuća i okućnica. U radu se detaljno izlaže unutarnja dispozicija prostora, lokalni nazivi mobilijara, te autorica navodi pojedine graditeljske elemente i termine koji ovim obilaskom nisu zabilježeni.³

¹ A. MURAJ, 1998, 37.

² Odjel pri Ministarstvu kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine.

³ (kuća i kućište zadruga Prpić-Grgajice u Kosovoj Buljimi) Okućnica se sastojala samo od kuće i šterne (bunara). Kuća je bila zidana od kamena na kat, krov pokriven šimlom, tankim

Premda novijeg datuma, izrazito romantičarski rad Rikarda Pavelića,⁴ sporadično donosi podatke o tradicijskoj arhitekturi no čini se da je autor ipak primarno imao na umu krmpotski kraj, također naseljen primorskim Bunjevcima, s obzirom na to da ističe kupu kao krovni pokrov koja na krivoputskom prostoru nije zastupljena.

U poznatom pregledu tradicijske arhitekture *Kako narod gradi*, Freudenreich navodi: "Karakteristična zajednička crta stambenih objekata šumovitog Krasa je u tom da se staja gradi redovito pod istim krovom a ne u posebnoj zgradi. Na prizemnicama je na jednu stranu stan dok je na drugoj strani staja. U katnicama odnosno zgradama s podrumom gradi se stan u gornjem katu dok su staje u podrumskim katovima."⁵ Doprinos temi daje i rad autorice Marijete Rajković koja se bavi problematikom sezonskih migracija na području Krivog Puta. U okviru teme seljenja na *ljetne stanove* dan je i prilog razlikovanju arhitekture domicilnog i migratornog stanovništva, koji su nerijetko obitavali u istom zaselku.

Obilježja tradicijske arhitekture šireg velebitskog područja predmet su i sustavnijih istraživanja Helene Knific Schaps, čiji su radovi mahom objavljeni u *Senjskim zbornicima*.

TRADICIJSKA ARHITEKTURA KAO PRILOG POZNAVANJU BUNJEVAČKOG IDENTITETA I ETNOGENEZE

Područje Krivog Puta odlikuje kvalitetno, nerijetko intaktno očuvana tradicijska arhitektura. Takvom dojmu svakako doprinose i skladno očuvane prirodne vizure. U tim cjelinama, koje nisu izložene suvremenim

širokim daskama. Stubama se uspinjalo na balaturu, ulazni trijem u kuću. U gornjem dijelu kuće u sredini se nalazila kuhinja i dvije sobe sa svake strane. (...) Cijelom dužinom sobe prema cesti prostirala se šupa, otvorena, na četiri stupa, natkrita krovom od šimle. To je bilo spremište za kola i poljske alate. Ispod svake sobe bila je štala, a ispod kuhinje konoba, u koju se ulazilo stubama s balature. U jednom uglu kuhinje nalazio se špajz, jedna posebna manja prostorija. (...) U konobu se stubama silazilo s balature. Tu se držalo kiselo zelje i ostalo povrće za zimu. Tu je bila i pregrada za krumpir zvana klitar. Inače se krumpir držao još i vani, jer nije mogao sav stati u klitar. Iskopao bi se trap, okrugla jama u koju se stavljao krumpir, a odozgo se pokrio daskom i prekrivio zemljom. Tako se krumpir čuvao preko zime do proljeća. Ispod svake sobe bile su štale s odjeljcima za ovce, krave, konje i magarce." (M. ČERNELIĆ, 2000, 203-205)

⁴ "Da bi odoljeli tako dugačkoj i oštroj zimi, koja zna potrajati od listopada do travnja mjeseca iduće godine, Bunjevci ovog podneblja sagradiše kamene kuće pokrivene jelovom šindrom, a rijeđe kupom, tako da je u podrumu (konobi) mjesta za stoku, iznad stoke je čeljad, a na "podu" (tavanu) sijeno. Ponekad se i trapovi za krumpir kopaju u konobi (podrumu) kuće" (R. PAVELIĆ, 1973, 176)

⁵ A. FREUDENREICH, 1972, 98.

neprijemnim graditeljskim zahvatima, gdje nema trenda neprikladnih dogradnji, nadogradnji i upotrebe neadekvatnih materijala, uvidamo drugu krajnost – potpuno propadanje arhitekture. Godinama izloženo procesu sustavne depopulacije, to područje danas predstavlja kvalitetan poligon, gdje je moguć planski pristup radi sprečavanja nekontrolirane nove gradnje. Izvođenje takve "ne-arhitekture" bog toga bi imalo i devastaciju okolnog kultiviranog krajolika. Obilazeći teren, katkad je na prvi pogled teško ustanoviti je li riječ o adaptiranim starijim objektima ili o novoj gradnji, s obzirom da ona gabaritima i oblikovanjem pročelja (pojavljuju se tek manji balkoni) bitno ne odskače od nasljedene tipologije. Na mnogim je građevinama vidljiva minimalna ali konstantna briga jer je velik broj pripadnika bunjevačke zajednice emigrirao u Senj, udaljen tek petnaestak kilometara.

Po stanju očuvanosti tradicijske arhitekture, od ostalog se prostora izdvaja Bunica, smještena na samoj morskoj obali te samim tim izloženija arhitektonskim preinakama u skladu s potrebama turističke ponude.

Sl. 2. Gornji Veljun, rujan 2005., snimila Ivana Šarić Žic

Odmaknemo li se od analize pojedinih arhitektonskih elemenata tradicijske gradnje te promotrimo li arhitekturu u cjelini, uvidjet ćemo kako je stambeni prostor koji je koristio primorski Bunjevac površinom gotovo istovjetan prostoru koji je bio namijenjen stoci. Takav izjednačen odnos stambenog i gospodarskog dijela jasno upućuje na značaj koji je čovjek pridavao *blagu*. Stočarstvo (pretežito ovčarstvo) je kao jedna od najvažnijih gospodarskih grana bilo i važan izvor prihoda lokalnog stanovništva (prvenstveno prerada mlijeka). Takva ravnomjerna razdioba životnog prostora to nepobitno potvrđuje.

Arhitektura koju danas zatičemo na području Krivog Puta različite je datacije i tipologije. Međutim, slijedeći njezin dijakronijski razvoj, kao konstantu uočavamo važnost koja se pridaje prostoru za stoku što je značajno uvjetovalo izgled i funkcionalnost arhitekture. Izgled tradicijskog graditeljstva sinteza je relativno surovih prirodnih okolnosti koje definiraju taj zemljopisni predio, kao i potrebe Bunjevaca koji prema poznatim podatcima na te prostore doseljavaju kao stočari, što znatno utječe na način života njihove zajednice.

Po provedenim istraživanjima karakteristika tradicijske arhitekture svih bunjevačkih ogranaka, komparativnom analizom moći će se utvrditi sličnosti i razlike, te koliko su "različiti uvjeti života, različito povijesno, društveno, kulturno i etničko okruženje snažno utjecali na konstrukciju identiteta".⁶ U ovoj fazi istraživanja, bez potpunog poznavanja arhitekture ostalih grana Bunjevaca, kao i arhitekture prostora s kojega potječu, konačni odgovor na pitanje koji su to arhitektonski elementi zajednički svim granama Bunjevaca nije moguće dati. Ono što je nesumnjiv odraz bunjevačkog identiteta svakako jest funkcija same arhitekture, koja je u prvome redu podređena stočarstvu.

Bavljenje stokom jedna je od glavnih odrednica po kojima su bunjevačko stanovništvo prepoznavali pripadnici susjednih zajednica, u prvom redu građani Senja. "Takva predodžba zadržala se među Senjanima i nakon što su se žitelji sela podno Senjskog bila usmjerili na druge vidove privređivanja. (...) Tako Grgo Nekić iz Žuklja obrazlaže: "Senjani nami i danas reću pastiri, ovčari, neka više nema skoro nijedne ovce po ovim selima".⁷ S punim se pravom, može ustvrditi da u sintagmi "primorski Bunjevci" atribut "primorski" označuje samo njihov smještaj u odnosu na rasprostranjenost drugih bunjevačkih grana, a ne i stvarnu vezu koju su

⁶ M. ČERNELIĆ, 2005, 31.

⁷ N. ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, 2003, 435-436.

uspostavili s morem (...), najmanje upravo u oblicima tradicijskog gospodarstva".⁸

Problematika tipa stočarenja kojim su se Bunjevci na ovom prostoru bavili bitno je složenija i nije predmet ovog rada. S obzirom na njihovo dinarsko podrijetlo očekivalo bi se da će u njih prevladavati transhumantni tip stočarstva⁹, međutim recentnija istraživanja¹⁰ promišljaju primorske Bunjevce i kao nositelje alpskog tipa stočarenja¹¹. Veza etnogeneze i (alpskog) tipa stočarenja ukazivala bi na "mogućnost otkrivanja kulturnopovijesnih procesa u kojima je neko staro, po podrijetlu predindoevropsko stanovništvo sa svojim specifičnim načinom života sudjelovalo u nastajanju etničke skupine poznate pod imenom Bunjevci".¹²

Sustavni obilazak terena radi ubiciranja mogućih lokacija na koja se selilo, te temeljitija istraživanja ostataka arhitekture na višim nadmorskim visinama mogla bi metodološki pomoći u definiranju tipa stočarenja primorskih Bunjevaca. Stoga bi izneseni podatci trebali dati doprinos i novim spoznajama o identitetu i etnogenezi Bunjevaca.¹³

⁸ N. ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, 2003, 439.

⁹ "Osnovna značajka transhumantnog stočarstva jest da su vlasnici stada (u pravilu je riječ o ovcama) nastanjeni u stalnim naseljima gdje se bave skromnom zemljoradnjom, dok su sama stada i ljeti i zimi na pašnjacima gdje ih čuvaju pastiri. Ovo potonje bilo je uvjetovano činjenicom da pojedini vlasnici stada sve donedavno nisu prikupljali krmu (sijeno) za zimu, pa je stoka morala zimi tražiti pašu u toplijim... krajevima uz more." (V. BELAJ, 2004, 9)

¹⁰ vidi detaljnije V. BELAJ, 2004, 5-31.

¹¹ "Bitne značajke alpskog stočarstva su da je zimi cijela obitelj, zajedno sa stokom u matičnom selu i stoku krme sijenom. U proljeće odvija se *izdig* cijelog sela zajedno sa stokom. Ondje obrađuju vrtove (motičarstvo) i nerijetko njive, te prikupljaju sijeno za zimu. Visoko ljeeto (srpanj, kolovoz), dok obitelj živi i radi u ljetnom *stanu*, pastiri odlaze sa stokom na planinu, tj. na visoke pašnjake, gdje imaju stanove i kolibe za spravljanje sira. (...) U jesen pastiri se sa stokom vraćaju na majska selišta. Nakon toga svi se spremaju za silazak u donje, zimsko selo, noseći sa sobom plodine i sijeno za krmu". (M. RAJKOVIĆ, 2005, 311)

¹² V. BELAJ, 2004, 5.

¹³ Prema pojedinim autorima, iz termina *bunja* (oblik stočarske nastambe), izvodi se etnonim Bunjevac. Iako namjera rada nije analiza raširenosti tog oblika nastambi, dostupna literatura bilježi postojanje bunja i na ovom području. "Nastambe slične bunjama u Dalmatinskoj zagori gradili su sve do prije tridesetak godina i Bunjevci u Velebitskom primorju (Podgorci) kao i Bunjevci u senjskom i novljanskom zaleđu. To su bile ljetne nastambe (stanovi, stanine) koje su žitelji iz Primorja gradili u Velebitu i Senjskoj planini. U tim su stanovima živjeli Bunjevci za vrijeme sezonskih radova (košnja trave, sadnja i kopanje krumpira). I ove nastambe Bunjevaca iz Hrvatskog primorja građene su od kamena u suhom zidu, ali više nisu bile pokrивane kamenim pločama nego jelovom šindrom (šimla), jer Velebit i Zapadna Kapela obiluju jelom i smrekom. Na tlu Krmpota i Krivog puta mi i danas nalazimo ostatke prvih bunjevačkih naseobina građanih od kamena i bez vezivnog materijala. To su prije svega stanovi na današnjem Stanića Brigu u Krivom putu..." (R. PAVELIĆ, 1973, 18-19)

Sl. 3. Cigići, svibanj 2005., snimila Ivana Šarić Žic

ANALIZA ARHITEKTURE

Tradicijsku arhitekturu Krivog Puta i njegove okolice, bilo stambene ili gospodarske namjene, odlikuju izrazito pojednostavljeni oblici. Riječ je o ekonomičnoj i funkcionalnoj gradnji, vrlo "čistih" pročelja, bez dekorativnih elemenata. Može se reći kako je ovdašnja arhitektura, ostvarena na kompoziciji jednostavnih formi, uistinu odraz čovjekovih osnovnih egzistencijalnih potreba.

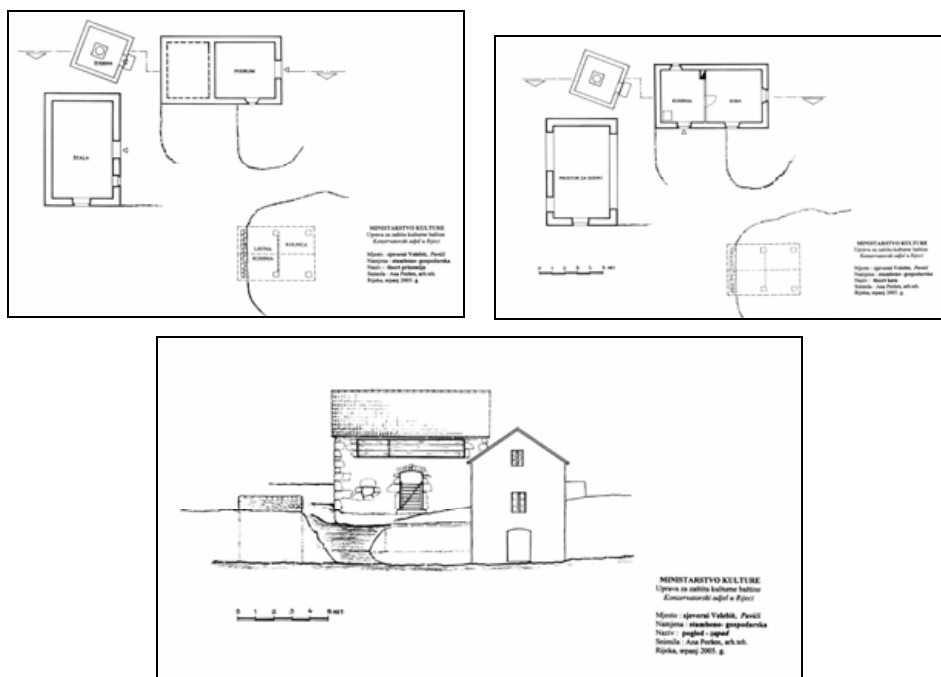
Ovom etnološkom analizom izostavljeni su podatci koji se odnose na konstruktivne elemente (detalji krovišta i međukatne konstrukcije, precizni omjeri građevnog materijala, problematika temeljenja). Detaljan opis etnografskog mobilijara koji se nalazio u kućama također nije predmet ovog rada, te se ne donose podatci o njegovim nazivima i funkcijama.

Prema viđenomu, razlikujemo dva osnovna tipa gradnje koja se temelje na principu korištenja prostora:

- prostor namijenjen zajedničkom obitavanju ljudi i stoke, "pod istim krovom"

• prostor namijenjen zasebnom obitavanju ljudi i zasebnom obitavanju stoke.¹⁴

Stoga možemo potvrditi ranije istaknutu Freudenreichovu tezu o suživotu stoke i čovjeka pod istim krovom, no i ukazati na postojanje tipa arhitekture koja dijeli životni prostor čovjeka od onoga namijenjenog stoci.¹⁵ Suživot ljudi i *blaga* pod istim krovom zasigurno je stariji tip ruralnog stanovanja. Može se pretpostaviti kako se najprije pojavljuje uvjetno nazvana horizontalna podjela: ljudi i stoka žive u istoj prizemnoj etaži, a dijeli ih tek pregradni zid. Pojavom gornje etaže ta se podjela odvija po vertikali: stoka je boravila u donjoj etaži, a ljudi u gornjoj. Štale se kao zasebne građevine javljaju krajem 19. i početkom 20. stoljeća, što se pretpostavlja temeljem uklesanih datacija na pripadajućim stambenim jedinicama.

Arhitektonski snimci, Pavići / tlocrt prizemlja i kata, pogled-zapad

¹⁴ "U našim je krajevima, inače, tek relativno blagostanje bilo odlučujuće da seljak napusti tu ipak nehigijensku organizaciju i stoku premjesti u štalu kao posebnu zgradu". (Z. ŽIVKOVIĆ, 1993, 48)

¹⁵ U prilogu: arhitektonski snimak kuće pok. Frane Pavelića (Pavići); tradicijski sklop bio je u funkciji do 60-ih godina 20. stoljeća.

Kao posebna tema nameće se i problematika razlikovanja građevina koje su služile stalno naseljenom stanovništvu, od onih koje je puk gradio za povremeno boravište prilikom seljenja na *ljetne stanove*. Pojedina naselja imala su karakter povremenog i stalnog boravišta, pa tako neka od njih iz *ljetnih stanova* prerastaju u stalno naseljena područja. Danas je podatke o povijesnom razvoju pojedinih zaselaka nemoguće utvrditi bez sustavnih arhivskih istraživanja, upravo stoga što slična/identična obilježja stalne/migratorne arhitekture ne mogu poslužiti kao siguran putokaz.

Iako se nisam iscrpnije bavila tom temom, iz rada već spomenute autorice Marijete Rajković proizlazi da i u izgledu arhitekture migratornog stanovništva nije moguće utvrditi konstantu, već on ovisi o mogućnostima i potrebama pojedinaca. Obzirom da migratorno stanovništvo nije u tim naseljima boravilo u najsurovijim zimskim mjesecima, njihove su potrebe za životnim prostorom bile skromnije. Sudeći prema prikupljenim podacima autorice, tlocrti povremeno nastanjenih građevina, kao i u slučaju stambene arhitekture, ovisili su o mogućnostima pojedine obitelji: *Kako je 'ko mogao*.¹⁶ U prosjeku se ipak radilo o lošijim građevinskim primjerima u odnosu na stalno naseljene građevine: *Kuće od ljudi koji su stalno gore boravili su čvršće građene zbog zime. Mora bit da ne puše i da ne kaplje, i štalice su morale biti jer tamo zapada tri metra snijega, a ove za litnja doba nema veze. Nisu ni imali od čega napraviti. Oni se nisu privikavali na zimu. Oni su dolje imali bolje kuće nego ovi gore*.¹⁷ Kao i u slučaju stambene arhitekture zabilježena su dva tipa gradnje prema principu korištenja prostora: zasebne građevine za čovjeka i stoku, te građevine za njihov zajednički boravak (ista etaža/različite etaže).¹⁸

Stambene i gospodarske građevine

Pri stvaranju arhitekture čovjek je koristio materijale koji su mu u prirodi bili najdostupniji: kamen i drvo. Pravila,¹⁹ koja je objavila Generalna komanda Vojne krajine u Karlovcu i prosljedila Regimenti u Otočcu radi uvođenja reda,²⁰ zaštite šuma i edukacije graničara svakako su pridonijela ekonomičnijoj

¹⁶ Milan Tomljanović *Periša*, prema M. RAJKOVIĆ, 2005, 287.

¹⁷ Tome Špalj *Cucin* i Petar Tomljanović *Jukša*, prema M. RAJKOVIĆ, 2005, 287.

¹⁸ Autorica donosi termin *pojate* za najjednostavniju jednodostupnu građevinu *ljetnog stana*.

¹⁹ "Radi štednje i čuvanja šuma izdaje se 1786. okružnica kojom se graničari pozivaju da zidaju kuće od kamena, a ne od drva." (P. ROGIĆ, 1965, 46)

²⁰ "Naredbom od 2. rujna 1786. naređuje se da se seljaci pouče u cijepanju šimle, jer je utvrđeno da se pri traženju cjepljivih jelovih stabala uništava mnogo šume." (P. ROGIĆ, 1965, 47)

eksploataciji materijala, kao i danas zanemarenoj edukaciji stanovništva o primjerenim načinima gradnje.

Neovisno radi li se o kombiniranom stambeno-gospodarskom tipu, ili pak o zasebno organiziranim jedinicama, način gradnje bio je istovjetan. Zidalo se kamenom koji se vezao vapnenim mortom – *meltom* (vapno i pijesak –*mel*), a debljina zidova iznosila je i do 60 cm.²¹ Danas su vidljivi brojni tragovi *japlenica* u kojima se gasilo vapno, neophodno u tradicijskoj gradnji. I kuće i štale žbukale su se vapnenom žbukom, te jednom godišnje (ili prema mogućnostima) dodatno *bijelile* vapnom. Kosa konfiguracija terena vrlo je često uvjetovala da su građevine na jednoj strani prizemnice a na drugoj katnice.

Kada je riječ o stambenoj arhitekturi, njihova katnost je varirala, kao i unutrašnja raspodjela prostora. Tek se rijetko nalaze kvalitetnije zanatske izvedbe, a tada je u pravilu riječ o imovini majstora - klesara²² koji su na taj način iskazivali vlastito umijeće. Razvoj od jednodimenzionalne prema višedimenzionalnim građevinama, uobičajen je, dok su tlocrti ujednačeni, pravokutni. Ukoliko se ukazala potreba za proširenjem stambenog prostora, dograđivali su se manji lančani gabariti (rjeđe se uočavaju i tlocrti u obliku slova "T" i "L"). Većina je stambenih građevina imala i tavan.²³ Kuće su znale biti i dvokatne, što je ukazivalo na bolji ekonomski i društveni status pojedine obitelji. Arhitektura se, u prvome redu, razvijala u skladu s potrebama njezinih korisnika jer kako se povećavao broj članova obitelji, tako se povećavala i potreba za većim stambenim prostorom. Stoga je unutarnja dispozicija prostora u velikoj mjeri ovisila o individualnim situacijama.

U štalama kao samostalnim građevinama u prizemnom je dijelu boravila stoka (ovce, krave, konji, magarci, volovi), dok se na katu čuvalo sijeno. Otvor za ubacivanje sijena, smješten na zabatu, nazivao se *badža*.²⁴ Uvidom u literaturu taj se termin navodi kao sinonim za *vidalicu*.²⁵ Uz štale su bile

²¹ Rad Helene Knific Schaps donosi podatak da se "isprva gradilo troslojnim suhozidom (2 vanjska zida od krupnijeg kamena s ispunom od sitnijeg lomljenog kamena i zemlje" (H. KNIFIC SCHAPS, 2005, 362), pri čemu se zaključuje da su prve nastambe Bunjevaca bile suhozidne, bez veziva.

²² Kao primjer kvalitetnije građevine u vlasništvu klesarske obitelji navodim kuću obitelji Tomljanović u Vrataruši, koja se ističe bogatije profiliranim ertama i povijenim kamenim potkrovnim vijencem.

²³ (kuća i kućište Prpić-Grgajice) "Na tavanu kuće držalo se sijeno i žitarice u bačvama, svaka vrsta zasebno. Hrana i kukuruz namalo također su bili pohranjeni na tavanu." (M. ČERNELIĆ, 2000, 205). Također, na tavanima se dimilo i sušilo meso.

²⁴ Termin zabilježen u Cupićima i Pavićima.

²⁵ A. FREUDENREICH, 1972, 277.

gnojnice, *rpe*,²⁶ na koje se odlagao gnoj. U prikazu teških životnih uvjeta Pavelić donosi i opis jutarnjih aktivnosti u kojemu navodi: "Još se u ovim krajevima ni razdanilo nije, a krave i ovce već su pomužene, konoba okidana (gnoj izvezen na bunjište)..."²⁷ Također, nalazimo i štale čija gornja etaža dijelom ima drvenu oplatu, što je pridonosilo boljem ozračivanju sijena.

Krovna konstrukcija stambenih i gospodarskih građevina u pravilu je drvena, a dvostrešno krovište prekrivalo se krovnom dašicom, *šimlom*. *Šimla se kalala*²⁸ (cijepala) ponajprije od jelovine, rjeđe od šmrike, sve do sredine 20. stoljeća. Sлагala se u dva sloja, koja su se dijelom preklapala, kako bi se izbjeglo prokišnjavanje. Trajnost te vrste krovnog pokrova bila je, uz stalno održavanje, i do 30 godina. Međutim, već se ranih 30-ih godina 20. stoljeća kao krovni pokrovi javljaju eternit i salonit, kao gotovi proizvodi, jednostavniji za primjenu. Često se nalaze i primjeri gdje je izvorna dotrajala *šimla* samo prekrivena limenim pokrovom, zbog neophodne zaštite. Istiskivanjem ognjišta²⁹ iz upotrebe i uvođenjem novijih štednjaka tzv. *koza* utjecalo se i na kraću trajnost *šimle*. S obzirom da ju dim više nije prirodnim putem impregnirao, brže je i propadala. Kazivači ističu nekadašnju kvalitetu te vrste pokrova, naglašavajući da tada nije bilo kao danas, kada je *drvo jutros u šumi, popodne na krovu*.³⁰ Krovni nagibi vrlo su strmi, od 35° na više, što uvjetuju teški klimatski uvjeti s dugim zimama. Na krovovima, iznad prostorije u kojoj se nalazilo ognjište, bila je *vidalica*³¹ - tradicijska inačica dimnjaka koja je služila za odvod dima obzirom da su prvotne kuhinje bile otvorenog krovišta. Stoga ovaj tip tradicijskih kuća lokalno stanovništvo naziva *dimnim kućama* ili *kućama na dim*. *Vidalica* se regulirala (otvarala i zatvarala) dugačkom motkom.³² S prestankom korištenja ognjišta javlja se zatvorena drvena međukatna konstrukcija.

²⁶ Zabilježeno u Cupićima.

²⁷ R. PAVELIĆ, 1973, 190.

²⁸ *Šimlu su kalali* lokalni majstori. Da je taj zanat zahtijevao umješnu ruku potvrđuje i literatura: "Za šindru se mogu upotrebljavati samo odabrani dijelovi debla, između redova grana koje izbijaju iz čvorova pa su zato i daske razmjerno vrlo kratke 30 do 100 cm. Kad se cijepa šindra, mora se slagati u svežnjeve istim redom kojim je iz debla izvađena, jer izmiješana ne pokriva skladno nepravilnosti u drvu. Šindra je u starim kućama pribijena drvenim klinovima a u novijim željeznim čavlima". (A. FREUDENREICH, 1973, 119)

²⁹ (kuća i kućište Prpić-Grgajice) "Iznad ognjišta visile su komoštre na drvenoj motki hrljiki. Na komoštre bi se objesio bakreni lonac zvan kaštrola, u kome se kuhalo. Na ognjištu su bile tronoge. Pod njih se stavljala žeravica i tako se kuhalo na samome ognjištu. Kuhinja je bila sagrađena na štuk, bez tavanice." (M. ČERNELIĆ, 2000, 203)

³⁰ Ivan Prpić, Špalji

³¹ Uobičajena dimenzija vidalice: 40 x 80 cm.

³² U selu Pavići ta se šipka nazivala *standard*.

Sl. 4. Cupići, svibanj 2005., snimila Ivana Šarić Žic

Svi otvori, prozori i vrata, u pravilu su pravokutni uokvireni rustično oblikovanim ili štokanim kamenim okvirima, *supražnicama*.³³ Rjeđe nalazimo i lučne prizemne otvore *štala*, također uokvirene kamenom. Otvori su uglavnom zakriljeni drvenom stolarijom, tek ponegdje metalnom. U znatno manjoj mjeri otvore uokviruju i drvene grede, ili pak okviri izvedeni u opeci, osobito kada je riječ o gospodarskim građevinama. Rijetki su primjeri datiranih građevina s uklesanom godinom gradnje, najčešće na zaglavnom kamenu nadvratnika. Zamijećene datacije kreću se u rasponu od druge polovice 19. stoljeća do 20-ih godina 20. stoljeća, a tek je jedan uočen primjer ranije datacije (1765.) u zaselku Vukelići.

Iz cjelokupnog graditeljskog fundusa izdvajam građevinu u vlasništvu obitelji Vukelić iz Cupića, u kojoj se živjelo do unazad dvadesetak godina.³⁴ Premda zapuštena, ističe se upravo uobičajenom trodjelnom raspodjelom gornje

³³ Termin zabilježen u Cupićima.

³⁴ Temeljeno na podacima koje je dao Ivan Vukelić *Mikula*.

stambene etaže: središnja prostorija, u kojoj je smješteno nisko ognjište, te dvije bočne prostorije - soba i spremište. Takvu unutrašnju raspodjelu srećemo i na širem geografskom području (Gorski kotar, Primorje). U sobi je i danas očuvan *petnjak*, peč od ostakljenih staklenih lončića, koju se ložilo iz središnje prostorije, kreveti *slamarice* kao i drugi etnografski mobilijar. Drvenim se stubištem iz kuhinje spuštalo u *štalu*, smještenu u prizemlju. Navedena je komunikacija bila aktivna osobito u zimsko doba kada su veliki nanosi snijega onemogućavali pristup *štali* izvana. Građevina vjerojatno datira iz 18. stoljeća, s obzirom na broj generacija koje su u njoj živjele.³⁵ Godine 1912. izgrađena je susjedna kuća u koju sele tri brata s obiteljima, dok četvrti brat ostaje živjeti u opisanoj građevini.

Još se jedan oblik arhitekture izdvaja iz opisane tipologije, a to su kuće s vanjskim stubištem na pročelju. U većoj ih mjeri nalazimo oko Alana (Vukelići, Zamalić), što je zasigurno utjecaj tradicijske arhitekture vinodolskog područja gdje je taj tip arhitekture uobičajen. Tek sporadično, kao izolirane primjere, takve građevine nalazimo i drugdje na području Krivog Puta (Francikovac, Špalji).

Sl. 5. Kameni nadvratnik s uklesanom godinom gradnje, Francikovac, lipanj 2005., snimila Ivana Šarić Žic

³⁵ Arhitektonski snimak u prilogu.

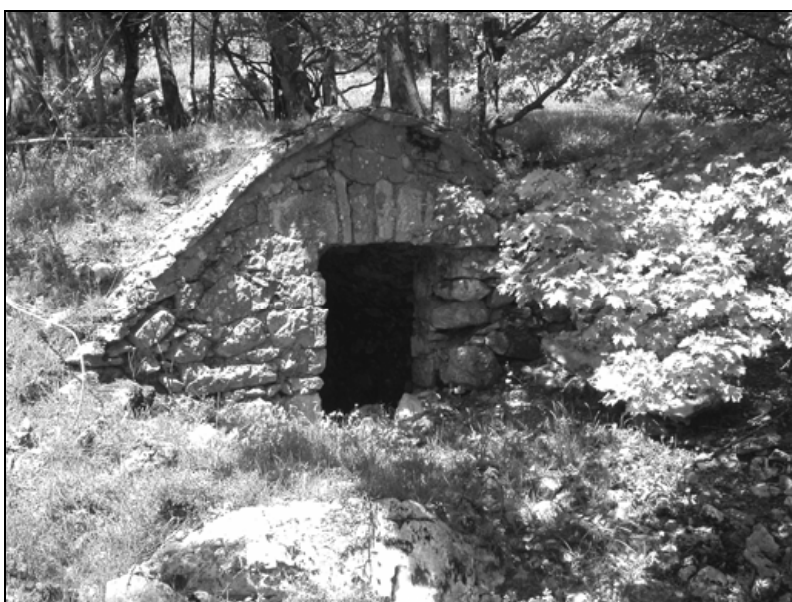
Arhitektonski snimci, Cupiči / pogled-istok, uzdužni presjek

Sl. 6. *Petnjak*, peć od ostakljenih staklenih lončića, Cupiči, listopad 2006., snimila Ivana Šarić Žic

Sl. 7. Rupa, svibanj 2005., snimila Ivana Šarić Žic

Sl. 8. *Trap*, ukopano spremište, Cupiči, svibanj 2005., snimila Ivana Šarić Žic

Sl. 9. *Šterna*, vodosprema Dudići-Bruniči, rujan 2005., snimila Ivana Šarić Žic

Sl. 10. *Saliža*, Francikovac, lipanj 2005., snimila Ivana Šarić Žic

*Tradicijaska okućnica*³⁶

Značajne građevine u tradicijskoj arhitekturi tog prostora su i *bajte*, ljetne kuhinje smještene u neposrednoj blizini kuće. *Bajte*³⁷ su jednodostorne prizemne građevine manjih gabarita, uglavnom građene od kamena, s utabanom ilovačom, izvorno prekrivene *šimlom*. U njima je također bilo ognjište gdje se kuhalo za *blago*, ali i za ljude. Danas se primjeri takve tradicijske gradnje vrlo često nalaze, mnogi od njih su i novijeg datuma, međutim, interijeri su znatno osuvremenjeni, prilagođeni potrebama i navikama današnjeg čovjeka. Iako opis termina "bajta" koji donosi A. Freudenreich,³⁸ nema veze s karakteristikama *bajti* koje nalazimo na prostoru Krivog Puta, istovjetna je skromnost opisane arhitekture.

Od ostalih gospodarskih građevina unutar tradicijske okućnice nalazimo i *kolnice*, spremišta za kola i ratarska pomagala. Prema kazivanjima bile su jednostrešnog krovišta, prekrivene također *šimlom*, a u današnje vrijeme im ne nalazimo traga.³⁹

Svako domaćinstvo imalo je *trap*, ukopano spremište dubine oko 1,5 m, smješteno u podrumu građevine ili u okućnici kao samostalan objekt minimalnih dimenzija (nadzemni dio oko 1,5 x 2,0 m). U njemu se čuvao krumpir, ali i drugo zeljasto povrće. Većina ih je imala *šimlu* za pokrov, naknadno zamijenjenu limom.

Neizostavan element u tradicijskoj okućnici su vodospreme, *šterne*. O njihovu značaju govori i kazivanje kako je *šterna znala livadu pokosit*.⁴⁰ To jasno upućuje da je u zamjenu za vodu lokalno stanovništvo obavljalo različite poslove. Međutim, *šterne*⁴¹ se razlikuju kvalitetom izvedbe. Starija su kruništa izvedena kamenom, kružnog su ili kvadratičnog presjeka. Često su na njima uklesane, odnosno *ušpicane* godine izvedbe i nerijetko su pokazatelji umješnosti lokalnih graditelja. Uglavnom datiraju iz druge polovice 19. stoljeća, a uz dataciju nerijetko je istaknut i Kristov monogram,

³⁶ (kuća i kućište Tomljanović-Puljiz) "Naziv za dvorište je prikuća". (M. ČERNELIĆ, 2000, 206)

³⁷ U Pavićima je zabilježen i naziv *kuvarija*.

³⁸ "Bajta – koliba, improvizirana šatorasta dvostrešna nastamba od kolja, šiblja, šaša, slame, kore drveta, građevnih otpadaka i drugoga gradiva, u drugom svjetskom ratu." (A. FREUDENREICH, 1972, 277)

³⁹ Kako tvrdi Ivan Prpić iz Špalja na vratima je bila rupa za *rudo* koje i nije moralo stati u kolnicu.

⁴⁰ Podatak zabilježen u Pavićima u lipnju 2005. godine. Nažalost, ime kazivača nije zabilježeno.

⁴¹ (kuća i kućište Prpić-Grgajice) "Pred kućom je bila šterna, iz koje se kalala (vadila) voda kalačom, limenim vedrom na lancu, koje se rukom izvlačilo." (M. ČERNELIĆ, 2000, 205)

kao i inicijali majstora ili vlasnika. Šterne novijeg datuma izrađene su u betonu i njihov je broj veći u odnosu na kamene, s obzirom da je njihova izgradnja bila znatno jeftinija. Budući da ovaj predio ni danas nema provedenu vodovodnu infrastrukturu preostalom stanovništvu one su i nadalje jedini izvor vode. Uz vodospreme, ponegdje nalazimo i *salize* (Francikovac, Gornji Veljun), veće naplavne površine blagog nagiba, niz koje se kišnica slijeva u vodospremu.

Tradicijske kuće nisu imale sanitarne čvorove, a danas još obilazeći prostor nalazimo *zahode* iz kasnijeg vremena, kao samostojeće objekte unutar okućnice.

Svaka je okućnica imala i manji vrt.

Građevine javne namjene

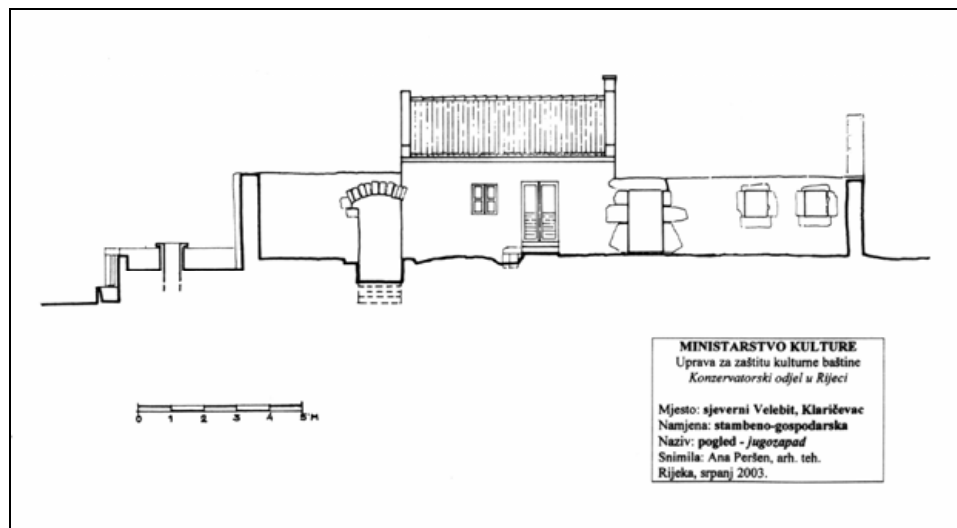
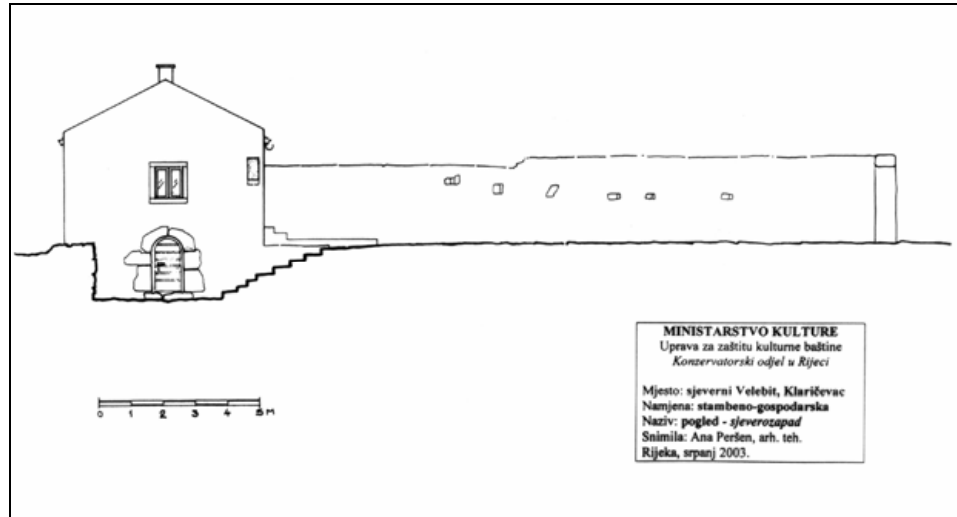
Posebno mjesto u arhitektonskim oblicima ovoga prostora svakako pripada i arhitekturi školskih građevina. Mirko Raguž bavio se problematikom školstva, no bez interesa za samu arhitekturu, koja zaslužuje biti predmetom posebnog rada. Kvalitetom arhitekture, premda danas ruševna, ističe se škola u Vukelićima.

Obzirom na geografski položaj područja Krivog Puta, kojim su prolazili trgovci, kupci i *trajbari*⁴² s ličkih sajmišta prema moru, nalazimo i kvalitetnije primjerke arhitekture većih dimenzija koji su služili kao gostionice i prenoćišta (*svratišta*) za trgovce i stoku. Osobito se ističe ono u Francikovcu, koje je pripadalo obitelji P(e)rpić, vjerojatno podignuto 1865., što potvrđuje godina uklesana u nadvratnik zajedno s Kristovim monogramom. Prizemlje (podrum) te građevine presvođeno je voltama, a cijela je okućnica opasana visokim zidom. Prema poznatim podacima,⁴³ gostionica i prenoćišta bio je veći broj, no ovo se ističe dimenzijama i oblikovanjem. U istoj je okućnici očuvan i *tor*, također opasan visokim zidom, s masivnim lučnim ulazom, bez datacije. Nije isključeno da je ovo jedina svođena građevina (prema dosad poznatim podacima), što je svakako upućivalo i na imućnost obitelji. Može se pretpostaviti da su graditelji bili profesionalni klesari iz vinodolskog područja.

Arhitektonski je snimljen i sklop u Klarićevcu također ograđen visokim zidom. Sklop nije detaljno istraživan, tek su poznati podatci da je tu neko vrijeme djelovala pošta, te da je u tom prostoru bila i tzv. *Cotina birtija*.

⁴² "Plaćeni ljudi koji bi iz sajmišnih mjesta *izgonili* stoku do određenog mjesta. Na putu su imali svoje *konte* gdje bi noćivali." (T. RUBIĆ, 2004, 307)

⁴³ T. RUBIĆ, 2004, 287-324.

Arhitektonski snimci, Klaričevac / pogled SZ i JZ

Arhitektura očima domicilnog stanovništva

U pokušaju definiranja stajališta i predodžbi samih pripadnika zajednice o odlikama nasljeđene arhitekture, stječe se dojam da je upravo tradicijsko graditeljstvo ono što najmanje percipiraju kao vrijedno kulturno nasljeđe.⁴⁴ Kazivači, očito navikli na pojačani interes za njihovu tradicijsku kulturu uslijed izlaženja monografije o Krivom Putu, uglavnom ističu *pitajte šta drugo* jer ne nalaze osobitih zanimljivosti u arhitekturi koja ih okružuje.

Kuća od starine, kako ju u razgovoru naziva većina kazivača, predstavlja segment kulturne baštine na koji gledaju vrlo racionalno. Suprotno očekivanom, ne osjećaju neugodu zbog skromnosti takve arhitekture. Kako naglašava Marko Pavelić *Mijatina* iz Žuljevića: *Tada se nije moglo probrat*,⁴⁵ sugerirajući time kako skromni životni uvjeti nisu niti pružali mogućnost kvalitetnijeg stanovanja. Međutim, isto tako naglašava da su te kuće bile *dobre, ali vlažne*. Jednostavnost ruralne arhitekture potvrđuje i Đura Biondić iz obližnjeg Liskovca riječima: *Ko je tada bija da je ima lipu kuću, pa više smo bili vani nego u kući!*⁴⁶

Radi sagledavanja i drugih aspekata tradicijske arhitekture, svakako bi bilo potrebno u daljnjem istraživanju pozabaviti se i temama poput utjecaja tradicijske arhitekture pri gradnji novih kuća na području grada Senja te stavovima Senjana o arhitekturi primorsko-bunjevačke zajednice.

ZAKLJUČNO RAZMATRANJE⁴⁷

Jedan od suvremenih koncepata očuvanja graditeljske baštine jest njezina revitalizacija, odnosno "oživljavanje" kvalitetnim i primjerenim prenamjenama, kako bi se zadovoljile potrebe suvremenog života, uz uvjet očuvanja karaktera i integriteta same arhitekture.

Zbog gubitka funkcije koju su nekada imale i nenalaženja nove, te su građevine izložene sve rapidnijem propadanju. Stoga im je, kako bi se očuvala njihova ambijentalna i arhitektonska vrijednost, potrebno dati nove sadržaje, primjerice u okvirima agro i ekoturizma. Međutim, pri tim

⁴⁴ "Možda je to zato što je ona odveć životna, pa nikad nije bilo vremena obazreti se na nju niti je vrednovati kao spomenička stvaralačka djela, kao umjetničku baštinu prošlosti. I danas, gdje još postoji ona jednako i uglavnom služi svakodnevnu životu." (T. PREMERL, 1997, 43)

⁴⁵ Zabilježeno u lipnju 2006. godine.

⁴⁶ N. ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, 2003, 435.

⁴⁷ Poglavlje dijelom preuzeto iz rada iste autorice I. ŠARIĆ ŽIC, 2004, 41-42.

prenamjenama valja biti vrlo pažljiv kako one ne bi rezultirale gubitkom vrijednosti same arhitekture.⁴⁸

No, bez povoljnih poticajnih mjera nerealno je očekivati «oživljavanje» krivoputskog prostora. Malobrojno lokalno stanovništvo prisiljeno je boriti se za osnovnu egzistenciju a nažalost je i nedovoljno svjesno vrijednosti tradicijskih oblika arhitekture. U našim okvirima, ideje o kvalitetnom ruralnom, eko ili agro turizmu, još su u začetcima (za razliku od europskih trendova), bez jasno profiliranih ciljeva i načina njihova ostvarenja. Stoga, uz izravan poticaj na višim razinama (državnim, regionalnim ili lokalnim), važan je preduvjet i stalna te sustavna edukacija lokalnog stanovništva o vrijednostima takve arhitekture te senzibiliziranje potencijalnih projekatana, uz financijsku podršku.

Revitalizacija tih prostora podrazumijeva i infrastrukturnu rekonstrukciju, što bi omogućilo stvaranje prihvatljivog okvira za kvalitetnu turističku valorizaciju. To uključuje vodoopskrbnu mrežu kao i bolju prometnu povezanost.

Ono što tom prostoru, uz očuvanu tradicionalnu arhitekturu, daje iznimnu vrijednost, kulturni je krajolik s brojnim suhozidima, na čijem je očuvanju također potrebno ustrajati.

Literatura

- Vitomir BELAJ, Tradicijsko planinsko stočarstvo na Velebitu i bunjevačka etnogeneza, *Studia ethnologica Croatica*, 16, Zagreb, 2004, 5-31.
- Milana ČERNELIĆ, Dvije zadružne obitelji na području Krivog Puta, *Senjski zbornik*, 27, Senj, 2000, 199-216.
- Milana ČERNELIĆ, Pristupi istraživanju bunjevačkih identiteta, *Studia ethnologica Croatica*, 17, Zagreb, 2005, 25-49.
- Aleksandar FREUDENREICH, *Kako narod gradi na području Hrvatske*, Republički Zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb, 1972.
- Helena KNIFIĆ SCHAPS, Turinski Krč, graditeljsko nasljeđe, povijest i sadašnjost zaselka u sjevernom Velebitu po pripovijedanju njegovih zadnjih stanovnika, *Senjski zbornik*, 32, Senj, 2005, 349-376.
- Aleksandra MURAJ, Stanovanje, u: *Etnografija (svagdan i blagdan hrvatskoga puka)*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998, 24-55.
- Rikard PAVELIĆ, *Bunjevci*, Osobna naklada, Zagreb, 1973.

⁴⁸ Kompleksnost teme načina obnove tradicijske arhitekture, te izgradnje novih građevina na tragu nasljeđene tipologije, svakako zaslužuje biti predmetom zasebnog rada.

- Tomislav PREMERL, *Živa baština ili muzej*, u: *Obnova i očuvanje hrvatske pučke graditeljske baštine*, Ministarstvo kulture RH, Zagreb, 1997, 43-45.
- Pavle ROGIĆ, *Naseljenost velebitske primorske padine kroz historiju*, *Senjski zbornik*, 1, Senj, 1965, 35-68.
- Marijeta RAJKOVIĆ, *Sezonske migracije na području Krivog Puta*, *Senjski zbornik*, 32, Senj, 2005, 273-316.
- Tihana RUBIĆ, *Trgovina i sajmovi - rezultati istraživanja na području Općine Krivi Put*, *Senjski zbornik*, 31, Senj, 2004, 287-324.
- Ivana ŠARIĆ ŽIC, *Tradicijsko graditeljstvo senjskog zaleđa: osvrt konzervatora*, *Studia ethnologica Croatica*, 16, Zagreb, 2004, 33-45.
- Nevena ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, *Prilozi poznavanju primorsko-bunjevačkog identiteta*, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003, 425-444.
- Zdravko ŽIVKOVIĆ, *Hrvatsko narodno graditeljstvo*, Ministarstvo kulture i prosvjete, Zagreb, 1993.

RÜCKBLICK AUF DAS TRADITIONELLE BAUWERK VON KRIVI PUT VON EINEM ETHNOLOGISCH-KONSERVATORISCHEN STAND

Zusammenfassung

Die Autorin betrachtet die Architektur im Gebiet von Krivi Put, in dem sie sie als einfach und funktional definiert, ohne dekorative Elemente, die ihr Auffallen hervorheben. Als Grundbaumaterialie werden Stein und Holz hervorgehoben, mit denen Mann in diesem Raum am meisten umgeben ist. Sie definiert die Charaktereigenschaften des Bauwerkes auf dem Gebiet Krivi Puts und seiner Umgebung, in dem sie zwei Grundtypen unterscheidet im Bezug auf ihr Prinzip der Raumnutzung: ein Raum, der für das gemeinsame Leben der Menschen und des Viehs bestimmt ist und einer für ihren getrennten Wohnsitz. Aus dieser Typologie kommt hervor, dass der Wohnungsraum, den der Bunjevac, der im Küstengebiet wohnt, nutzte, mit der Fläche, die fast identisch ist, mit dem Raum, der für das Vieh bestimmt ist, was klar auf die Bedeutung hinweist, die der Mann dem *Vieh* zugeschrieben hat. Des Weiteren zeigt die Arbeit einzelner architektonischer Elemente, die in traditionellen Hofreiten erscheint; *bajte* (Sommerküchen), *šterne* (Wasserzisterne), *trapove* (Grube) für das Bereiten der Wintervorräte... Somit betrachtet man den Stand traditionell erhaltener Bauwesen, der sich im positiven Sinne bedeutend unterscheiden im Bezug auf das Verhältnis zu den Vorküstenräumen unterscheidet. Des Weiteren durch Abschlussbetrachtungen, ergeben sich Richtlinien und Modalitätenschutz und weisen auf mögliche Nachwirkungen unkontrollierter Sanktionen und Rekonstruktionen hin. In diesem Sinne bemüht man sich, durch das Vorstellen der Charaktereigenschaften traditioneller Bauwerke, einen Beitrag der Identitätsbekanntmachung des Bunjevacs, der im Küstengebiet wohnt, und ihrer Ethnogenese zu geben.

Schlusswörter: traditionelles Bauwerk, Krivi Put

REVIEW OF THE TRADITIONAL BUILDING OF KRIVI PUT FROM A ETHNOLOGICAL
CONSERVATION POINT OF VIEW

Summary

The author examined the architecture of the area of Krivi Put defining it as simple and functional without decorative elements which could contribute to its attractiveness. She emphasised the basic building materials of stone and wood which mostly surround the people in this area. After this she defined the characteristic of building heritage of the area of Krivi Put and its surrounding, distinguishing two basic types of space usage: space dedicated to the communal living of people and cattle and space dedicated to separate living. This results indicated that the housing space which was used by Coastal Bunjevac (Primorski Bunjevac) was almost the same to the space dedicated to cattle, by the surface of these two kinds of spaces which implies the importance that man gave to cattle. Furthermore, in this paper were presented some architectural elements which appeared in traditional plots: *bajte* (summer kitchens), *šterne* (water containers), *trapovi* (basements) for storing the harvest... After this, she examined the state of conservation of traditional buildings, which are, in a positive sense, significantly diverse from those on the coastline. Furthermore, through a concluding review, we were given directions and modalities for the preservation of buildings and the author warns of the possible consequences of uncontrolled refurbishment and reconstructions. In this sense, through the representation of traditional building, one contribution to the knowledge of the identity of the Coastal Bunjevci and their ethno genesis is given.

Key words: traditional building, Krivi Put